

Kap. 2: Vikingetiden, 800-1050

Bogmaleri fra begyndelsen af 1100-tallet, der forestiller den vikingehær, der påbegyndte erobringen af England i 865. | Miscellany on the life of St. Edmund (MS M.736 fol. 9v). Bury St. Edmunds, England, ca. 1130. Pierpont Morgan Library, New York

I vikingetiden steg befolkningstallet, nye landsbyer blev grundlagt, og for første gang dukkede egentlige byer op i Danmark. Landet blev samlet til et rige med fastlagte grænser og med en konge i spidsen. I slutningen af vikingetiden opgav danskerne deres gamle guder og gik over til kristendommen, og Danmark blev nærmere knyttet til det katolske Europa.

Tiden var overalt i Europa urolig og krigerisk, og danskerne holdt sig ikke tilbage. Sammen med nordmænd og svenskere drog de ud på togter, der var præget af rov, plyndring og jagt på slaver, men også af handel og kolonisering.

Landsbyer og byer

Viden om bebyggelse og befolkningsudvikling i de ældste tider bygger på meget usikre kilder og skøn. En særlig videnskab, **stednavneforskningen**, har udviklet den teori, at landsbyer, hvis navne ender på -ing(e), -lev, -løse (-else) og -sted, er Danmarks ældste og stammer fra jernalderen. I vikingetiden blev det praksis at give byerne navne, der ender på -by, -tofte, -bøl(le) og -torp (siden ofte ændret til -rup, -strup og -drup). Da disse navne er meget almindelige i Danmark, tyder det på nyopdyrkning og oprettelse af mange nye landsbyer. Selv om mere skeptiske historikere peger på, at nogle af vikingetidsnavnene blot kan være nye navne på gamle landsbyer, er der dog enighed om, at befolkningstallet var stigende.

Størstedelen af befolkningen har formodentlig været jævne bønder, der ejede deres egen jord. Andre bønder har lejet deres jord af en lille klasse af storbønder, høvdingene. Endelig var der slaver eller **trælle**, men det er uvist hvor mange, måske 10-25 % af befolkningen. Slavehandel især med krigsfanger er dokumenteret i mange kilder. I en grav fra 900-tallet i Stengade på Langeland fandt man to skeletter, formodentlig en herre og hans træl. Det ene skelet tydede nemlig på, at den afdøde havde været bagbundet og var blevet halshugget. Hen over begge lig lå resterne af en anelig lanse – et langt stikvåben af træ med en spids af metal.

Kvinder synes i vikingetiden at have haft en mere selvstændig og respekteret stilling end i den islamiske og den kristne verden. En jødisk rejsende fra det islamiske Spanien, der besøgte Norden omkring 965, fortæller rystet, at kvinder havde ret til skilsmisse. Kvindegrave er lige så rigt udstyrede som mandsgrave, blot består gravgodset af husholdningsgrej og smykker i stedet for mændenes værktøj og våben. Kvinden tog sig af husholdning og børneopdragelse, og hun synes i et vist omfang at have kunnet arve og eje jord.

Landbruget var mere effektivt i vikingetiden end tidligere, hvilket gav stødet til oprettelsen af byer. En by i modsætning til en landsby karakteriseres ved et forholdsvis tæt bebygget område, hvis beboere fortrinsvis beskæftigede sig med handel og håndværk, og som havde sine egne love. Byen, hvor fremmede kom og gik, og hvor kostbare varer blev købt og solgt, havde et særligt behov for sikkerhed. Derfor stillede den sig som regel under kongens beskyttelse, og til gengæld blev kongen betalt med diverse afgifter og skatter.

De ældste byer er Ribe og Hedeby, som blev grundlagt allerede i 700-tallet. Hedeby i bunden af fjorden Slien lidt syd for det moderne Slesvig havde forbindelse med handelspladser langs Østersøens bredder og de russiske floder, hvorfra der bl.a. kom slaver og tøj og tæpper af dyreskind. Nordiske købmænd nåede helt til det nuværende Tyrkiet og Irak, ligesom arabiske købmænd har været i Hedeby. Fund af tusinder af arabiske sølvmonter overalt i Norden, især på øen Gotland ved den svenske østkyst, bevidner denne trafik. Mod vest gik turen af floderne ned gennem det nuværende Holland til det centrale Tyskland, som leverede krukker, kar og anden keramik, og til Frankrig, hvor man hentede vin og våben.

Landbrugets øgede produktivitet gav allerede i 700-tallet stødet til oprettelse af byer. Hedeby, der ligger lidt syd for det moderne Slesvig, udgjorde et knudepunkt i vikingetidens net af handelsveje. Moderne rekonstruktion af huse og klædedragter i Hedeby. | Foto: Wikimedia Commons/Caravaca. CC BY-SA 2.5.

Hedeby var efter nordisk målestok en meget stor by. Folk boede i små ca. 5x10 meter store træhuse, som lå tæt langs træbelagte gader. Det mest imponerende ved stedet var den 10 meter høje vold, der midt i 900-tallet blev bygget rundt om byen til forsvar. Der har kun været nogle få tusinde fastboende indbyggere, men på særlige markedsdage i sommerhalvåret er massevis af fremmede håndværkere og handlende strømmet til for kortere tid.

Både skriftlige kilder og arkæologiske udgravninger viser, at der i 900-tallet kom nye byer til: Aarhus, Viborg og Ålborg, Odense, Roskilde og Lund.

Kongemagt

Med vikingetiden er vi i **historisk tid**, de arkæologiske fund suppleres nu med udenlandske skriftlige kilder, der omtaler danske forhold. De eneste hjemlige skriftlige kilder er runestenene med deres kortfattede tekster indskrevet i sten med det nordiske runealfabet, typisk til minde om en nær slægtning.

Omkring år 800 eksisterede det såkaldte Frankerrige, der omfattede det meste af Vesteuropa, og som blev holdt sammen af en stærk herskerpersonlighed, Karl den Store. Han skubbede rigets grænser helt frem til floden Elben ved Hamborg og kom således i nær kontakt med danerne. Frankiske årbøger fortæller, at den danske kong Godfred førte krig mod et folkeslag i det, som nu er Nordøsttyskland. Godfred ødelagde byen Reric, det nuværende Wismar ved den tyske Østersøkyst, og tvang købmændene med til Hedeby i det danske Østersøområde. Her besluttede han at udbygge Dannevirke, Danmarks befæstning mod syd, og han indledte forhandlinger med Karl den Store. Årbøgerne kalder Godfred en opblæst nar, der troede, han kunne tage kampen op med selve kejseren. Det kom dog ikke til krig, de to parter synes at have haft respekt for hinanden.

Godfred er en af de første navngivne danskere, vi kender. Hans rige nåede tydeligvis til floden Ejderen med udspring i nærheden af det nuværende Kiel, som fra da af var grænsen mellem dansk og tysk. Hvor meget riget i øvrigt omfattede, er mere usikkert, men meget tyder på, at det har været hele det nuværende Danmark plus de sydsvenske områder, Skåne, Halland og Blekinge.

Men hvad betød det at være konge i vikingetiden, hvordan blev man det, og hvilken myndighed havde han? Kongen skulle om ikke vælges så i hvert fald anerkendes af folket, og det vil først og fremmest sige storbønderne. Det var en fordel at være af fornem slægt, som tidligere havde leveret konger, og som måske kunne prale af en fjern, guddommelig forfader. Endelig måtte kongen være rig, dvs. storgodsejer, så han havde råd til ikke blot at leve standsmæssigt, men også at omgive sig med en skare af krigere, en **hird**, som han kunne bruge til at sætte magt bag sit ord.

Hvad skulle så magten bruges til? I vore dage forventer vi, at de offentlige myndigheder, regering og folketing, vedtager love, opretter domstole og administrerer for at fremme lov og orden, trivsel, velfærd og levestandard. I vikingetiden var alle disse ting stort set overladt til det private initiativ. Det var slægten, der gav den enkelte sikkerhed, jo stærkere slægt, jo større sikkerhed. Fællesproblemer og retssager blev afgjort i en lokal forsamling af frie bønder kaldet **ting**, et ord, som lever videre i ord om politiske forsamlinger som folketing. Her dømte lovkyndige mænd efter gamle, uforanderlige retsregler, kaldet **sædvaneret**. Det lyder smukt og demokratisk, men meget tyder på, at den lokale høvding som regel har fået sin vilje.

Kongens myndighed indskrænkede sig til at være øverste offerpræst og hærleder. Han stod i spidsen for de centrale offerhandlinger, som formodentlig også omfattede menneskeofringer, og som skulle sikre gudernes velvilje. Havde folket held i krig og gode tider, var det tegn på, at guderne var på kongens side, han var en lykkemand. Gik det derimod skidt, var han en nidding, hvilket betød, guderne havde forladt ham.

Det vigtigste mål for kongemagten har nok været at kaste glans over kongen og hans slægt og dermed indirekte over hans mænd og hele folket. Ære og evigt ry var livets mål. Æren vandt man først og fremmest på slagmarken, men også ved storsindet at uddele fornemme gaver til sine mænd eller ligeværdige. Derfor var det godt at kunne supplere indtægterne fra dyrkning af jorden med plyndring og skatter fra undertvungne folk og byens købmænd.

Blant de store vikingekonger var Sven Tveskæg og hans søn Knud den Store. Her tager Sven afsked med Knud før sit sidste englandstog i 1013. Udsnit af en stor frise af Lorenz Frølich på Frederiksborgmuseet. Værket, der er fra 1883-86, viser den nationalromantiske version af vikingernes bedrifter. | Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot

Harald Blåtand

Kildematerialet om danske forhold i 800-tallet og begyndelsen af 900-tallet er mangelfuldt. Fra omkring 950 bliver oplysningerne fyldigere, og her møder vi en markant dansk konge, Harald Blåtand, som tilmed regerede længere, end det var almindeligt i disse urolige tider, nemlig fra ca. 960 til 987. Ved sin kongsgård i Jelling satte han en mindesten over sine forældre, hvor han i al beskedenhed også nævner sine egne bedrifter:

Kong Harald bød gøre disse kumler (tegn, runer) efter Gorm, sin fader, og efter Thyre, sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne.

Det er ikke helt klart, hvad der menes, når der står, at han vandt sig hele Danmark. Måske hentydes der til, at Harald generobrede Hedebyområdet, som en kort årrække var i den tyske kejsers besiddelse, måske har landet til tider været delt i mindre kongedømmer, som Harald har undertvunget. Han måtte til stadighed forsvare sin kongemagt. Selv hans egen søn, Svend Tveskæg, gjorde oprør, og Harald blev besejret og døde af sine sår i 987.

Denne magtkamp bekræftes af nogle enestående arkæologiske fund. I 1930'erne og 1940'erne udgravedes fire imponerende borganlæg, kaldet **trelleborge**: Nonnebakken i Odense, Fyrkat ved Hobro, Aggersborg ved Limfjorden og Trelleborg ved Slagelse. [I 2014 blev en femte ringborg, Borgring ved Køge, fundet.] De er alle bygget efter det samme geometriske grundprincip. Borgen består af en cirkelrund vold forstærket med palisader af store tilspidsede træpæle og en voldgrav. I hvert verdenshjørne er der en port, og de to gader, der

forbinder portene, deler den indre gård i fire kvarterer, hvor der i hver er bygget fire ens huse omkring en kvadratisk gård. I Trelleborg er der også en forgård med en række huse, der ligger i samme afstand fra borgens centrum. Alle mål er i måleenheden romersk fod på 29,5 cm. Fx er husene nøjagtigt 100 fod lange.

Luftfotografi af Trelleborg ved Slagelse. | Foto: Finn Frandsen/Politiken/Ritzau Scanpix

På grundlag af fund blev borgene oprindeligt dateret til tiden omkring år 1000, og de blev derfor fortolket som militære bebyggelser, hvor Svend Tveskæg samlede og trænede sine krigere inden de togter, der i 1013 førte til erobringen af England. Senere blev det imidlertid ved dendrokronologi fastslået, at borgene blev bygget omkring 980. Dette sammen med overvejelser om deres geografiske placering og den kendsgerning, at de også husede håndværkere og kvinder og børn, har ført til en ny fortolkning af deres anvendelse. De opfattes i dag som støttepunkter og tvangslejre, hvorfra Harald Blåtand kunne forsvare sin omstridte kongemagt.

Trelleborgene er store bygningsværker opført over en kort årrække og med en overraskende præcision. Det forudsætter, at bygherren har haft rådighed over rutinerede bygmestre, der har arbejdet efter en forudlagt plan, og over rigelig med arbejdskraft. Kun kongemagten kan have stået bag. Billedet suppleres af andre fund, som nu også er dateret til Harald Blåtands tid, deriblandt en 700 meter lang, solid egetræsbro over de sumpede Ravning Enge ved Vejle og en udbygning af volden ved Dannevirke. Alle disse fund tyder på, at vikingerne har haft teknisk og organisatorisk ekspertise, ligesom de tyder på, at kongemagten havde større magtbeføjelser end tidligere antaget.

Trosskifte

Som nævnt forkyndte Jellingstenen også, at Harald "gjorde danerne kristne". En samtidig kilde fortæller, at Harald fik besøg af en præst, Poppo, som påstod, at Kristus var stærkere end alle andre guder. Harald krævede, at Poppo skulle bære glødende jern for at bevise sin påstand, og da hænderne var forholdsvis uskadede, følte Harald sig overbevist, omvendte sig til kristendommen og blev døbt.

I virkeligheden skete trosskiftet ikke fra den ene dag til den anden. Allerede 150 år før, i 826, var en tysk munk, Ansgar, kommet til Norden for at forkynde kristendommen. Han fik af den frankiske kejser til opgave at udbrede kristendommen i Norden, men han havde ikke meget held med sit arbejde, kun få blev omvendt. Den danske konge tålte hans tilstedeværelse, og han fik endda lov til at bygge en kirke i Ribe og Hedeby, selv om beboerne beklagede sig over larmen fra kirkeklokken.

Som nævnt opfattedes kongen som formidler mellem mennesker og guder, så med Harald Blåtands dåb vandt kristendommen for alvor indpas. Men først i løbet af de følgende århundreder synes den brede befolkning at være gået over til den kristne tro.

Når Harald lod sig døbe, kan det have været af personlig overbevisning og måske også et udtryk for, at kristendommen var tidens sejrende religion. I modsætning til den nordiske religion havde den katolske kirke en stærk organisation, og Harald havde set, hvordan kongen i de kristne lande havde styrket sin myndighed og prestige i befolkningen ved at samarbejde med kirken. Endelig har kongen sikkert forestillet sig, at han som kristen konge lettere kunne bevare sin uafhængighed af den tyske kejser.

Billedsiden af Harald Blåtands store Jellingsten viser Jesus som sejrende konge. Han er ikke korsfæstet, men har en korsglorie og er omgivet af vikingetidsornamenter – såkaldt drageslyng. | Foto: Carsten Andreassen/Ritzau Scanpix

Vikingetogterne

En munk i St. Vaast-klostret i det nuværende Belgien skrev i klostrets årbog:

I det herrens år 880. Normannerne hærgede staden Tournai og alle klostre ved Schelde med jern og ild, de dræbte landets beboere eller førte dem i fangenskab.

Lignende notitser er så talrige i europæiske klosterårbøger i 800- og 900-tallet, at vi kan kortlægge vikingernes **togter**. Allerede i slutningen af 700-tallet begyndte nordiske høvdinge at samle skibe og mænd for at drage på plyndringstogt i det fremmede.

Ude i Europa skelnede man ikke mellem nordmænd, svenskere og danskere, alle blev kaldt **normanner** eller vikinger. Dog var det sådan, at nordmændene især drog mod vest. De satte sig fast i længere tid i det nordlige Skotland og i Irland, og de koloniserede Færøerne, Island og Grønland. Enkelte nåede endda til Nordamerika, som de dog forlod igen efter få år, da de stødte på fjendtligsindede indianere. Svenskerne rejste mod øst, oprettede støttepunkter langs de russiske floder og nåede helt til Byzans og Bagdad.

Europa i begyndelsen af 800-tallet med angivelse af de vigtigste nordeuropæiske handelsbyer og ruterne for vikingetogterne.

Danskerne holdt sig især til Vesteuropa. I det, der i dag er Holland, Frankrig og England, blev byer, klostre og kirker overfaldet og plyndret. I første halvdel af 800-tallet var det kortvarige togter, man tog af sted om foråret og vendte hjem om efteråret med bytte og beretninger om store og ærefulde bedrifter. I slutningen af 800-tallet begyndte vikingehærene at overvinde i det fremmede i befæstede lejre, og til sidst erobrede de land og slog sig ned som bønder især i det nordøstlige England. Her dominerede danskerne i flere årtier, indtil de blev opslugt af engelsk sprog og kultur.

I 911 tog den danske vikingehøvding, Rollo, imod et tilbud fra den franske konge om at blive hertug over Normandiet i Nordfrankrig. Til gengæld skulle han forsvare riget mod andre vikinger. Mange danske bosatte sig i Normandiet, og Rollo og hans efterkommere skabte et stærkt og velorganiseret hertugdømme. En af disse efterkommere, hertug Vilhelm, erobrede i 1066 England, hvor hans slægt i de følgende århundreder fastholdt kongemagten.

I 900-tallet hører vi ikke om helt så mange vikingetogter som tidligere, men omkring år 1000 blev de genoptaget med stor kraft af den danske konge, Svend Tveskæg. Han foretog adskillige togter imod England, hvis konge blev tvunget til at betale enorme summer, den såkaldte danegæld, for at købe sig fred. Det hjalp kun en stakket stund, i 1013 erobrede Svend hele England. Da Svend døde året efter, blev hans søn, Knud den Store, konge i England og siden i Danmark og Norge. Dette mægtige rige faldt dog fra hinanden, da Knud døde i 1035. Vikingetidens ekspansion var slut.

En vigtig forudsætning for, at togterne overhovedet kunne få det omfang og den succes, som de fik, var den, at man i Norden havde udviklet en skibstype, der passede perfekt til sit formål. Vikingskibet kunne drives frem både med årer og sejl. Det var fladbundet og let, så det kunne sejle op ad floder og let trækkes på land, og smidigt, så det kunne klare høje bølger. Vikingerne foretrak at sejle langs kysterne og gå i land for natten, men holdt sig dog ikke tilbage fra at sejle flere døgn over åbent hav.

Udsnit fra Bayeux-tapetet. Selv om normannerne havde levet i Frankrig i flere generationer, bevarede de vikingernes skibsbygningstradition. På billedet ses, hvordan skibstømmerne fælder træer og hugger planker til med en speciel økse. Selve skibsbygningen foregår under ledelse af en stævnsmed. Skibet drives frem af et stort råsejl, men der er også huller i siderne til årer.
| Foto: Bridgeman Images/Ritzau Scanpix

Hvorfor drog vikingerne ud på de farefulde togter? Dudo, en franskmand, der i 1000-tallet skrev normannerhertugernes historie, fortæller, at de forlod deres hjemland på grund af overbefolkning, og den gode katolik var ikke i tvivl om grunden til overbefolkningen, nemlig flerkoneri. Moderne historikere tvivler på, at det var af nød, de drog ud. Tiden var præget af ufred og vold, overklassens mål i livet var at slås, at vinde evigt ry ved store bedrifter på slagmarken og prestige og anseelse ved erhvervelse af guld, sølv og andre kostbarheder.

Vikingerne var vel underrettede om forholdene i Vesteuropa, hvor landene ofte var forsvarsløse, fordi de lokale fyrster var svage. De små europæiske fyrstendømmer lå i evig strid med hinanden, ja undertiden allierede de sig endog med en vikingehær for at bekrige naboen. Det er omdiskuteret, hvor mange der slog sig ned i det fremmede, var det tusinder eller titusinder? Det store antal nordiske bynavne i Normandiet i den nordvestlige del af Frankrig og især i Nordøstengland taler for, at de var mange, men nogle historikere mener, at nordiske navne ikke nødvendigvis betyder, at flertallet af befolkningen var af nordisk oprindelse.

De vesteuropæiske klosterårbøger er hovedkilden til vikingetogterne, og de tegner et billede af vikingerne som blodtørstige, barske barbarer. I de sidste 50-60 år har arkæologien imidlertid fremdraget en række nye, væsentlige fund, som har skabt diskussion om, hvorvidt dette billede er realistisk. De historikere, der vil revidere opfattelsen af vikingerne, understreger, at årbøgerne er ensidige. Historiefagligt vil vi sige, at årbøgerne har **tendens**, at de kun ser begivenhederne fra én synsvinkel og er blevet skrevet med et bestemt formål for øje. Meget forståeligt har de munke, hvis kirker og klostre blev plyndret eller truet, alene set de fremmede som rå banditter, der som hedninger end ikke havde respekt for de kristne helligdomme.

De nye fund af de allerede nævnte trelleborge, af vikingeskibe og meget mere viser dog, at vikingerne ikke bare var slagsbrødre, men også købmænd, administratorer og ikke mindst bønder. De rige fund af mønter, især arabiske sølvmonter, ses også som et tegn på handelsvirksomhed, men faktisk kan man ikke vide, om mønterne er skaffet til veje ved handel eller ved plyndring. På grundlag af kildematerialet er det vanskeligt at komme til andet resultat, end at vikingerne i lighed med andre folk i samtiden forherligede vold og krig. Det er dog muligt, at 'vore' forfædre har været lidt mere civiliserede barbarer end tidligere antaget.

Udblik 800-1050: Tidlig middelalder

Mens der var vikingetid i Danmark, konsoliderede det arabiske storrige, kalifatet, sig i Mellemøsten, Nordafrika og Spanien. Arabisk hærfører belejrer en by ca. 630. Persisk illustration fra 1314.

Det Europa, som vikingerne mødte på deres togt i 800- og 900-tallet, var et svagt og politisk splittet Europa. I europæisk historie kalder man tiden fra ca. 500 til 1450 middelalder, hvilket betyder tidsalderen i midten, dvs. mellem den klassiske oldtid og renæssancen fra ca. 1450. Det var renæssancetidens lærde, der fandt på benævnelsen middelalder, for de beundrede den klassiske oldtid, som de ønskede at genskabe [renæssance = genfødsel] og foragtede den mellemliggende periode, der efter deres vurdering var præget af økonomisk og kulturel tilbagegang.

Især for perioden ca. 500-1000 gælder betegnelsen "den mørke middelalder". Romerrigets bykultur blev afløst af primitiv landbrugskultur, hvor godset med tilhørende landsbyer blev en isoleret og næsten selvforsynende enhed. Der var evige fejder og krige, og der var ingen stærk statsmagt eller fyrste, der kunne garantere den enkeltes sikkerhed. Derfor opgav bønderne ejendomsretten til jorden og overlod den til en godsejer imod, at han lovede dem beskyttelse. De blev fæstebønder. I godsejerklassen underkastede den svage sig på samme måde den stærke som vasal og lensherre. Dette fattige landbrugssamfund, hvor mennesker er bundet til hinanden ved troskabsforpligtelser, kaldes et feudalsamfund.

I denne periode blev Europa gradvist omvendt til kristendommen, og den katolske kirke under ledelse af paven i Rom blev en ny samlende og civiliserende kraft. Men også kirken var generet af de urolige tider.

Mens Europa således gik i opløsning, opstod der i Mellemøsten et nyt, stærkt rige. I 600-tallet var købmanden Muhammed i Arabien fremstået som gud Allahs profet og havde skabt en ny religion, islam, der samlede de spredte arabiske stammer. Efter Muhammeds død gik araberne til angreb på nabostaterne, og trods deres ringe antal lykkedes det dem at erobre hele Mellemøsten, Nordafrika og Spanien. De satte sig fast som en militær overklasse og blandede sig ikke i de erobrede folks kultur og religion, hvis de blot betalte deres skatter. Alligevel gik befolkningen i de besatte lande efterhånden over til islam, og der opstod en arabisk-muslimsk kultur, der på mange felter var den europæiske overlegen. Handel og håndværk blomstrede i det store rige sammen med en fælles muslimsk arkitektur og kunst, og den antikke græske filosofi og videnskab, som i middelalderen gik i glemmebogen i Europa, blev bevaret og udviklet af araberne.

Fra: Frederiksen, Olsen & Søndberg: *Grundbog til Danmarkshistorien* (Systime 2006) | <https://danmarkshistorien.systime.dk>